

JOURNAL OF TURKISH STUDIES

TÜRKLÜK BİLGİSİ ARAŞTIRMALARI

VOLUME 50

December 2018

Edited by - Yayınlayanlar
Cemal KAFADAR • Gönül A. TEKİN

FESTSCHRIFT IN HONOR OF DOĞAN HIZLAN

Guest Editor
Orçun ÜÇER

Editorial Board - Tahrir Heyeti
Cemal KAFADAR • Selim S. KURU • Günay KUT • Gönül A. TEKİN

Consulting Editors - Yardımcı Yazı Kurulu

N. AÇIKGÖZ muğla E. BIRNBAUM toronto M. CANPOLAT ankara R. DANKOFF chicago
P. FODOR budapest E. HARMANCI kocaali H. İNALCIK ankara C. KAFADAR cambridge, mass
M. KALPAKLI ankara C. KURNAZ ankara A. T. KUT istanbul G. KUT istanbul G. NECİPOĞLU
cambridge, mass M. ÖLMEZ istanbul Z. ÖNLER çanakkale K. RÖHRBORN göttingen
W. THACKSTON, Jr. cambridge, mass S. TEZCAN ankara Z. TOSKA istanbul E. TRYJARSKI
warsaw R. Wittmann istanbul P. ZIEME berlin

JOURNAL OF TURKISH STUDIES

TÜRKLÜK BİLGİSİ ARAŞTIRMALARI

VOLUME 50

December 2018

Edited by

Cemal KAFADAR • Gönül A. TEKİN

FESTSCHRIFT IN HONOR OF

DOĞAN HIZLAN

Guest Editor

Orçun ÜÇER

Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations

Harvard University

2018

YUNUS EMRE ŞİİRLERİ VE KEMAL ÜMMİ'NİN KIRK ARMAĞAN'ININ 15. YÜZYILA AİT
BİLİNMEYEN BİR YAZMASI ÜZERİNE¹

A PREVIOUSLY UNKNOWN 15th CENTURY MANUSCRIPT OF YUNUS EMRE'S POETRY AND
KEMAL ÜMMİ'S KIRK ARMAĞAN

Zeynep OKTAY USLU

Abstract

This article gives a detailed description of a previously unknown fifteenth century manuscript located at the Kemankeş Collection of Hacı Selim Ağa Manuscript Library in Istanbul (manuscript classmark no. 316). The manuscript contains 18 poems by Yunus Emre and the mathnawi entitled *Kırk Armağan* (The Forty Presents) by fifteenth century poet Kemal Ümmi. As such, it is one of the oldest manuscripts of Yunus Emre's poetry as well as one of the two oldest known manuscripts of Kemal Ümmi's work. The article contains the physical description of the manuscript in addition to an analysis of its orthographical features.

Bu makalede, Yunus Emre (ö. 720/1320[?]) şiirlerini ve Kemal Ümmi'nin (ö. 880/1475[?]) *Kırk Armağan* adlı mesnevîsini içeren, daha önce tarihlendirilmemesi nedeniyle varlığı bilinmeyen 15. yüzyıla ait bir elyazması tanıtılmaktadır. Aşağıda ayrıntılı olarak tavsif edilecek olan yazma, Yunus Emre şiirlerini içeren en eski yazmalardan biri olmanın yanı sıra Kemal Ümmi'nin *Kırk Armağan*'ının da bilinen en eski iki nüshasından biri konumundadır.

Bahsi geçen elyazması, Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi'nde Kemankeş Koleksiyonu'nda 316 numarada bulunmaktadır.² Ebru kaplı mukavva cilt içindedir. Sırtı sarı meşindir. Kitabın alt sırtında "Kitāb-ı Yūnus Fermāyed" ve "Kitāb-ı Havāşş-ı Esmā'ül-Hüsnā" ile kitabın koleksiyondaki yer numarası yazılıdır. Cildin arka deffesinde kurt yenikleri mevcuttur.

Yazma I+78 varaktan müteşekkildir. Bununla birlikte, yakından bir inceleme iki ayrı yazmanın bir arada ciltlendiği izlenimini vermektedir. Bu yazmalardan ilki, 1-32b arasındadır. Sarı, orta kalınlıkta aharlı kâğıda, siyah mürekkeple yazılmıştır. 1b-3b arasında "Yūnus fermāyed" başlığıyla *Yūnus Emre Dîvânı*'nın Gölpınarlı ve Tatçı neşirlerinde

¹ The research leading to these results has received funding from the European Research Council under the European Union's Seventh Framework Programme (FP/2007-2013) / ERC Grant Agreement n.208476, "The Islamisation of Anatolia, c. 1100-1500."

Yardımlarından ötürü Göksel Baykan, Bill Hickman, Andrew Peacock ve Gönül Tekin'e teşekkür ederim.

² Yazmaya ait dört varagın tıpkıbasımı için makalenin sonuna bakınız.

bulunmayan fakat Timurtaş neşrinde mevcut olan,³ “yâ ilâhî ger su’âl itseñi baña” ile başlayan 25 beyitlik bir mesnevî bulunmaktadır. Kemal Ümmî’nin *Kırk Armağan*’ı “Kırk Armağan Kemâl Ümmî fermâyed nevverallâhu kabrehu” başlığı ile 3b-19b arasında yer almaktadır. Bu eser Süleymaniye kataloğunda gözükmeyip, Hacı Selim Ağa kütüphanesindeki tespit fişinde belirtilmektedir. 170 beyitten oluşmaktadır. 19b-32b arasında “Min Kelâmi Yûnus” başlığı altında, 17 adet şiir bulunmaktadır. Son şiirin beyit ortasından kesik olmasından da anlaşılacağı üzere yazmanın buradan sonraki yaprakları kayıptır.

Yazmanın bu kısmı 175x118 - 123x75 mm ölçülerinde, 11 satırdan müteşekkildir. Her satırda tek mısra bulunmaktadır. Harekeli nesih hatla yazılmıştır. Reddâde yoktur. Altın cetvel içindedir. Söz başları altınla yazılıdır; her beytin ilk mısrasının sonuna altın nokta konulmuştur. Seyyid ‘Abdü’l-Îkâdir Emîr H’âce Kemân-keş el-Üsküdârî tarafından Eski Valide Sultan Camii’ne (Atik Valide Camii) 1135 (1722-3) tarihinde vakfedildiğine dair kayıt 1a’da mevcut olup çeşitli sayfalarda vakıf mührü bulunmaktadır.

33a-35a arasında çeşitli not ve dualar bulunmaktadır. 35b-78b arasında Ahmed el-Bûnî’den “Havâşşu Esmâ’i’l-Hüsna” isimli bir tercüme takip etmektedir. Yazmanın koptuğu yerden sonrası geç bir tarihte (18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başı) farklı bir mürekkep ve hatla, sarı aharlı kalın kâğıda yazılmıştır. Bu durum iki ayrı yazmanın bir arada ciltlendiği sonucunu doğurmaktadır.

Yazmadaki Yunus’a ait 17 şiirin ilk mısraları ve Mustafa Tatcı neşrindeki numaraları aşağıda verilmektedir.⁴

- 1) İstedüğümü buldum âşkâre cân içinde (Tatcı 302)
- 2) Gözüm seni görmegiçün elüm saña irmegiçün (Tatcı 234)
- 3) Nidem ben bu gönül ile benüm ile bile tırmaz (Tatcı 104)
- 4) Ezelden ben bu ışık bu mülke süregeldüm (Tatcı 178)
- 5) Andan berü gönüldüm ışıkla bile geldüm (Tatcı 196)
- 6) Hakkdan inen şerbeti içdük el-hamdüli’llâh (Tatcı 292)
- 7) İki cihân zindânise gerek bize bostân ola (Tatcı 04)
- 8) Ben bende seyr ideriken ‘aceb sırra irdüm ahi (Tatcı 370)
- 9) Ben bu illü degülem ben bu ilden bizerem (Tatcı 171)
- 10) Bir kişiden şorgıl haber kim ma’niden haberi var (Tatcı 27)

³ Bkz. Yunus Emre, *Yunus Emre Dîvânı*, haz. Faruk Timurtaş (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980), 231-233. Mesnevî burada 22 beyittir. Mesnevî Yusuf Yıldırım neşrinde birkaç şiire bölünmüştür; bkz. Yunus Emre, *Risâletü’n-Nushiyye ve Dîvân-ı Yûnus Emre: Karaman Nüshası*, haz. Yusuf Yıldırım (Karaman: Karaman Belediyesi, 2014), 139-140.

⁴ Tatcı’nın *Yûnus Emre Dîvânı* neşri için bkz. Yunus Emre, *Yûnus Emre Dîvânı: Tenkitli Metin*, haz. Mustafa Tatcı (İstanbul: H Yayınları, 2008) [Birinci basım: Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990]. Tatcı neşrindeki mısra ile farklılık bulunduğu durumlarda Kemankeş yazmasındaki biçim tercih edilmiştir. Kemankeş yazmasındaki hatalar gösterilmemiştir.

- 11) Kime ki dost gerekise eydem ben ne kılasını (Tatçı 348)
- 12) Ger rāzumı söylerisem kimse dilüm bilmez benüm (Tatçı 214)
- 13) Bencileyin gören kişi ben sevdüğümüñ yüzini (Tatçı 359)
- 14) 'İşkıla isteridük yine bulduk ol cānı (Tatçı 395)
- 15) Ol kişinüñ yokdur yiri işbu cihān zindān aña (Tatçı 11)
- 16) Dīnūñ ĩmānuñ varısa ĥor görmegil dervīşleri (Tatçı 374)
- 17) Eger gerçek 'āşıkısañ boynuñdaki menşūr nedür (Tatçı 56)

Yazmanın imlâsı Eski Anadolu Türkçesi'ne uymakla birlikte, erken döneme ait, imlânın daha oturmamış olduğunu ortaya koyan özellikler gösterir. Türkçe sözcüklerde [ɨ] harfinin sözcük ortasında [e] sesini karşılamak için kullanıldığı, sözcük sonlarında [ɨ]'nin yerini aldığı görülür. Türkçe sözcüklerde [i] sesinin [ɨ] harfi yerine harekeyle verildiği, aynı şekilde [o, ö, u, ü] seslerinin [ɨ] yerine harekeyle belirtildiği örnekler mevcuttur. Bazı elif harflerinin [ɨ] üzerinde hemze [◌] bulunur. Eklerin yazımında da varyasyonlar vardır. Türkçe [-dan] [-den] ekinin dal harfi [ɨ] ve tenvîn [◌] ile belirtildiği görülür. Eklerde yazılmayan seslilerin yazıldığına rastlanır. Arapça sözcüklerdeki uzun seslerin yazılmayıp, harekeyle belirtildiği durumlar da mevcuttur. Türkçe sözcüklerde bazı esreler ters yöne bakmaktadır.

Yukarıda listelenen 17 mısırâda bu özelliklerin bir kısmını görmek mümkündür:

- İstedüğümü: اِسْتَدُّكُمِي
- Görmegiçün: كُورْ مَا كُجُونْ
- 'İşkıla bile geldüm: عِشْقِلا بِيلا كَلْدُمْ
- Hakk'dan inen: حَقُّدْ اِنْنِ
- İllü, ilden: اِلْلُو اِلْدِنْ
- Şorgıl: صَرْغِلْ
- Ma'niden haberi: مَعْنِدَا حَبَرِ
- Gerekise: كَرَاكِسَه
- Söylerisem: سَيْلَارِسَمْ
- Bencileyin: بَنْجَلَايِنْ
- 'İşkıla isteridük yine bulduk: عِشْقِلا اِسْتَارْدُكْ يِنَه بُلْدُقْ
- Varısa: وَاَرِسَا

Yukarıda örneklendirilen dil özellikleri, fiziksel özelliklerinin yanı sıra yazmanın 15. yüzyıla ait olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durumda nüsha, Yunus Emre şiirlerini ihtivâ eden en eski yazmalardan biri olmaktadır. Yunus Emre üzerine yapılan

çalışmalarda, 15. yüzyıla ait olduğu veya olma ihtimali bulunduğu belirtilen yazmalar şu şekildedir:⁵

- 1) "Ritter nüshası" olarak bilinen yazma. Berlin Staatsbibliothek'de Ms. Or. Oct. 2575 numarada kayıtlı bulunan yazmanın 1a-89b numaralı varakları arasında Yunus Emre'nin *Dîvân*'ı bulunmaktadır. İstinsah kaydı bulunmayan yazma 15. yüzyıla aittir.⁶
- 2) Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu'nda 3889 numarada kayıtlı *Dîvân*. Abdülbaki Gölpınarlı istinsah kaydı olmayan yazmanın cilt özelliklerini 15. yüzyıla, yazım özelliklerini 14. yüzyıla tarihlendirmiştir.⁷
- 3) Raif Yelkenci nüshası. 14.-15. yüzyılda istinsah edildiği tahmin edilmektedir.⁸
- 4) Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel Koleksiyon No. 882. 15. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir.⁹

⁵ Yunus'a ait az sayıda şiir içeren 15. yüzyıla ait iki adet mecmuanın varlığından haberdarız: 1) 895 (1490) yılına ait bir mecmuanın 40-44a varakları arasında Yunus Emre'nin şiirleri mevcuttur; bkz. Müjgan Cumbur, "Gülşehri ile Kaygusuz Abdal'ın Şiirlerini Kapsayan XV. Yüzyıldan Kalan Bir Mecmua," *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1963* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1964), 23-30. Mecmua Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nin Koşuşlar Koleksiyonunda 950 numarada kayıtlıdır. 2) Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi No. BY10787'de bulunan, 890 (1485) yılında Gelibolu'da Muhammed b. Bûstânî tarafından istinsah edilen bir yazmanın 9b-16b numaralı varakları arasında Yunus'a ait şiirler mevcuttur. Yazma eskiden Hacı Bektaş İlçe Halk Kütüphanesi No. 196'da bulunuyordu; bkz. *Yûnus Emre Dîvânı*, haz. Tatçı, 5-6. Tatçı'nın verdiği varak numaraları hatalıdır. Aşağıda bahsedileceği gibi, burada Kemal Ümmî'ye ait bazı şiirler de mevcuttur; bkz. Ramazan Sarıççek, "Kemal Ümmî: Hayatı, Sanatı ve Dîvânı (İnceleme-Metin)" (doktora tezi, İnönü Üniversitesi, 1997), 338; Bill Hickman, "On Editing Ottoman Turkish *tekke* Poetry," *Journal of the American Oriental Society* 137/3 (2017): 576.

⁶ Yazmanın neşri için bkz. Gülistan Can, "Yunus Emre Divanı (Ritter nüshası): transkripsiyonlu metin ve indeks" (lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1979).

⁷ Bkz. Yunus Emre, *Risâlat al-Nushiyya ve Dîvân*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayınları, 1965), XLIX-L. Gölpınarlı bu yazmayı neşretmiş, sonuna elindeki yazmalarda bulunup bu yazmada bulunmayan şiirleri eklemiştir. Yazmanın Gölpınarlı'nın tıpkıbasımının yanı sıra ikinci bir tıpkıbasımı için bkz. Yunus Emre, *Yunus Emre Dîvânı: Tıpkıbasım* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991). Yazmayı Göksel Baykan'ın yardımıyla şahsen inceleyerek cildinden ötürü 15. yüzyılın ikinci yarısına ait bir tarihlendirmenin doğru olacağı kanaatini getirdim. Cetveller, mavi başlıklar ve tezhip sonradan eklenmiştir. Tezhip muhtemelen 18. yüzyıla aittir.

⁸ Bkz. *Risâlat al-Nushiyya ve Dîvân*, haz. Gölpınarlı, L-LI; *Yûnus Emre Dîvânı*, haz. Tatçı, 3-4.

⁹ Bkz. A.g.e., 5. Burada Bursa İl Halk Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü No. 882'de bulunduğu belirtilen yazma, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Yazmanın 16. yüzyıla ait olması da muhtemeldir. Bu yazmalar dışında, bazı araştırmacılar "Karaman nüshası" olarak bilinen, Baha Kayserlioğlu ailesinin elinde bulunan yazmanın 14. yüzyıla ait olduğunu iddia etmiş, bazıları ise 18. yüzyıla ait olduğunu belirtmiştir. Bkz. *Yunus Emre Divanı: Karaman Nüshası*, haz. İdris Nebi Uysal (İstanbul: Kesit Yayınları, 2014), 39. Yazmanın tıpkıbasımı için bkz. *Karaman Nüshası*, haz. Yusuf Yıldırım. Kağıdı yazmanın geri kalanıyla aynı olan zahriye sayfasının süslemeleri yazmanın 18. yüzyıla ait olduğunu ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki listedeki tarihlendirmelerin bir kısmı kesinlik arz etmemekte; bu durum ise elimizdeki nüshanın tarihsel önemini artırmaktadır.

Yûnus Emre Dîvânı'nın çok sayıda neşri arasında en kapsamlısı 12 nüshadan ve bazı mecmualardan yararlanılan Mustafa Tatcı neşridir. Kemal Ümmî'nin *Kırk Armağan* adlı 200 beyit civarındaki mesnevîsi ise *Kemâl Ümmî Dîvânı* neşirlerinin parçası olarak en az üç adet edisyona sahiptir. Dursun Öztürk'e ait "Kemâl Ümmî Dîvânı: (Metin ve indeks)" isimli yüksek lisans tezinin 51.-68. sayfaları arasındaki neşirde, 1095 (1683) ve 1226 (1811) tarihli iki nüsha esas alınmıştır.¹⁰ İkinci neşir ise Ramazan Sarıçiçek'e ait "Kemâl Ümmî: Hayatı, Sanatı ve Dîvânı (İnceleme-Metin)" isimli doktora tezinin 775.-797. sayfaları arasındadır.¹¹ Tezin nüsha tavsifleri bölümünde, bir kısmında *Kırk Armağan*'ın bulunduğu belirtilen 36 yazmanın tümü 16. yüzyıl ve sonrasına aittir. Üçüncü neşir, Muzaffer Akkuş'un neşrettiği *Kemâl Ümmî Dîvânı*'nda bulunmaktadır ve tarihsiz bir yazma esas alınmıştır.¹²

"On Editing Ottoman Turkish *tekke* poetry" isimli makalesinde Bill Hickman, *Kemal Ümmî Dîvânı* yazmalarının kapsamlı bir listesini verir.¹³ Bu listeye göre Kemal Ümmî şiirlerini içeren 15. yüzyıla ait iki adet yazma mevcuttur. Bunlardan birincisi, 890 (1485) yılında istinsah edilen, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi No. BY10787'de bulunan bir mecmua olup¹⁴ 17a-25b numaralı varakları arasında Kemal Ümmî'ye ait az sayıda şiir içerir. İkincisi ise varlığı Bill Hickman tarafından keşfedilen, 901 (1495) tarihli, Arnavutluk Milli Kütüphanesi'nde Dr 6/43 G numarasında bulunan *Dîvân*'dır. Hickman, bu nüshanın ayrıntılı bir tavsifini yapmıştır.¹⁵ Makalesinde, nüshanın içeriğinde *Kırk Armağan*'ın bulunup bulunmadığını belirtmemekle birlikte, nüshada *Kırk Armağan*'ın bulunduğunu bana şahsen belirtmiştir.

Sonuç itibarıyla Kemankeş Koleksiyonu'nda 316 numarada bulunan nüsha, *Kırk Armağan*'ın bilinen en eski iki nüshasından biri, aynı zamanda da Kemal Ümmî'ye ait elimizdeki en eski

¹⁰ Bkz. Dursun Öztürk, "Kemâl Ümmî Dîvânı: (Metin ve indeks)" (yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1991).

¹¹ Bkz. Sarıçiçek, 775-797. *Kemâl Ümmî Dîvânı*'nın Hayati Yavuzer neşri *Kırk Armağan*'ı içermemektedir. Bkz. Hayati Yavuzer, *Kemâl Ümmî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2008). Aşağıdaki çalışmalara ulaşamadım: Sefa Balbaba, "Kemal Ümmî Divanı: Tenkitli Metin-İndeks" (yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2009); İsmail Ünver, "Kemâl Ümmî Dîvânı ve Türkçe Sözlük Dizini" (lisans tezi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 1968).

¹² Bkz. Muzaffer Akkuş, *Kemâl Ümmî Dîvânı* (Niğde: Çağatay Kitap Kirtasiye, 2007), 90-109. Bu çalışmayla ilgili bilgileri bana veren Bill Hickman'a teşekkür ediyorum.

¹³ Bkz. Hickman, "On Editing," 576-577. *Dîvân*'ın bir parçası olarak kabul edilmesi nedeniyle *Kırk Armağan*'ın kataloglarda gözükmemesi, bununla birlikte müstakil nüshalarının da bulunup bazı *Dîvân*'larda mevcut olmaması, eserin kaç nüshası olduğunu belirlemek için ayrıntılı bir çalışmayı zorunlu kılmaktadır.

¹⁴ Hickman yazmanın eski kütüphane ve demirbaş numarası bilgilerini kullanır; bkz. 4. dipnot.

¹⁵ Bkz. A.g.e., 581.

üç yazmadan biridir. Yazmanın Kemal Ümmî'nin yaşadığı 15. yüzyıla, yani Kemal Ümmî ile aynı döneme ait olması, önemini arttırmaktadır.¹⁶

Sonuç

Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi'nde Kemankeş Koleksiyonu'nda 316 numarada bulunan elyazması, fiziksel özellikleri ve imlâsı nedeniyle 15. yüzyıla tarihlendirilebilmektedir. Yazma, daha geç tarihli bir başka elyazmasıyla birlikte ciltlenmiş olup, Yunus Emre'ye ait 18 şiir ile Kemal Ümmî'nin *Kırk Armağan*'ını ihtivâ etmektedir. Dolayısıyla Yunus Emre'ye ait şiirler içeren bilinen en eski elyazmalarından biridir ve aynı zamanda Kemal Ümmî'nin *Kırk Armağan*'ının da en eski iki el yazmasından biri konumuna sahiptir.

¹⁶ Kemal Ümmî'nin hayatı ve ölümü ile ilgili yeni bir tartışma için bkz. Bill Hickman, "Two 15th Century Ottoman Sufi Mysteries An Historiographical Essay Part II: The Case of Ümmi Kemal," *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* 48 (2016): 39-66.

Kaynaklar

- Akkuş, Muzaffer. *Kemâl Ümmî Dîvânı*. Niğde: Çağatay Kitap Kirtasiye, 2007.
- Sefa Balbaba, "Kemal Ümmî Divanı: Tenkitli Metin-İndeks." Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2009.
- Can, Gülistan. "Yunus Emre Divanı (Ritter nüshası): transkripsiyonlu metin ve indeks." Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1979.
- Cunbur, Müjgan. "Gülşehri ile Kaygusuz Abdal'ın Şiirlerini Kapsayan XV. Yüzyıldan Kalan Bir Mecmua." *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1963*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1964, 23-30.
- Hickman, Bill. "On Editing Ottoman Turkish tekke Poetry." *Journal of the American Oriental Society* 137/3 (2017): 567-584.
- Hickman, Bill. "Two 15th Century Ottoman Sufi Mysteries An Historiographical Essay Part II: The Case of Ümmî Kemal." *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* 48 (2016): 39-66.
- Öztürk, Dursun. "Kemâl Ümmî Dîvânı: (Metin ve indeks)." Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1991.
- Sarıçiçek, Ramazan. "Kemal Ümmî: Hayatı, Sanatı ve Dîvânı (İnceleme-Metin)." Doktora Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, 1997.
- Ünver, İsmail. "Kemâl Ümmî Dîvânı ve Türkçe Sözlük Dizini." Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 1968.
- Yavuzer, Hayati. *Kemâl Ümmî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2008.
- Yunus Emre. *Risâlat al-Nushiyya ve Dîvân*. Haz. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayınları, 1965.
- Yunus Emre. *Risâletü'n-Nushiyye ve Divân-ı Yûnus Emre: Karaman Nüshası*. Haz. Yusuf Yıldırım. Karaman: Karaman Belediyesi, 2014.
- Yunus Emre. *Yunus Emre Dîvânı*. Haz. Faruk Timurtaş. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.
- Yunus Emre. *Yunus Emre Divanı: Karaman Nüshası*. Haz. İdris Nebi Uysal. İstanbul: Kesit Yayınları, 2014.
- Yunus Emre. *Yûnus Emre Dîvânı: Tenkitli Metin*. Haz. Mustafa Tatcı. İstanbul: H Yayınları, 2008. [Birinci basım: Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.]
- Yunus Emre. *Yunus Emre Divânı: Tıpkıbasım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

